

O'ZBEKISTONDA KO'PKARI- ULOQNI KELIB CHIQISH TARIXI VA RIVOJLANISHI

Mamishhev Olim Erkinovich

Jismoniy tarbiya va sport ilmiy tadqiqotlar instituti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: olimerkinovich@gmail.com Tel: +99890 978 88 91

Annotatsiya Ushbu maqolada ulqoq-ko'pkarining O'zbekistonda etnosport turi sifatida e'tirof etilishi, uning o'ziga xosligi, an'ana va marosimlari, yoshlar tarbiyasida tutgan o'rni hamda ahamiyati keng yoritib berilgan. Shuningdek, maqolada ulqoq-ko'pkarining o'zbeklardan tashqari boshqa millat va xalqlarda ham mavjud ekanligi, ulqoq-ko'pkari so'zining kelib chiqish tarixi, o'yinning boshqacha nomlanishi haqidagi muhim ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: milliy xalq o'yinlari, etnosport, ulqoq-ko'pkari, ot sporti, qamchi, chavandoz, xalq sayllari, jismoniy holati, chidamlilik.

ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЕ КОКПАРИ (УЛОКА) В УЗБЕКИСТАНЕ

Мамишев Олим Эркинович

Студент Научно-исследовательского института физического
воспитания и спорта, г. Чирчик

E-mail: olimerkinovich@gmail.com Tel: +99890 978 88 91

Аннотация в данной статье широко освещено признание улак-копкари как этнического вида спорта в Узбекистане, его уникальность, традиции и обряды, его место и значение в воспитании молодежи. Также в статье представлены важные сведения о существовании улак-копкари у других народов и народов помимо узбеков, история происхождения слова улак-копкари, различные названия игры.

Ключевые слова: национальные народные игры, этносport, козел и лошадь, конный спорт, кнут, наездник, народные игры, физическое состояние, выносливость.

THE HISTORY OF THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF KOKPARI (ULOQ) IN UZBEKISTAN.

Olim Erkinovich Mamishev

Student of the Scientific Research Institute of Physical Education and Sports,
Chirchik City

E-mail: olimerkinovich@gmail.com Tel: +99890 978 88 91

Annotation this article provides a comprehensive overview of the recognition of uloq-kupkari as an ethnosport in Uzbekistan, its uniqueness, traditions and rituals, its role and importance in the education of young people. The article also describes the existence of uloq-kupkari among other nationalities and peoples, the history of the origin of the word uloq-kupkari, and important information about the different names of the game.

Keywords: national folk games, ethnosport, uloq-ko'kari, equestrian sport, whip, rider, folk festivals, physical condition, endurance.

Kirish. Uloq-ko'pkari Markaziy Osiyodagi deyarli barcha xalqlar, xususan o'zbek xalqining qadimiy va ommaviy tomoshabop milliy xalq o'yinlaridan biri. Ko'pkari asosan to'ylarda, bayram va sayllarda katta kenglikda o'tkaziladi. Uloq-ko'pkari atamasining kelib chiqish tarixiga to'xtaladigan bo'lsak, bu borada juda ko'plab qarashlar, farazlar hamda ilmiy xulosalar bor. Eng qadimiy an'analardan biri ko'pkari –uloq yoki echki kesish.[1] O'rta Osiyoda zardushtiylik davrida paydo bo'lgan bu ot o'yini hozirgacha O'zbekiston, Tojikiston, Qirg'iziston va Qozog'iston xalqlarining sevimli mashg'uloti hisoblanadi. O'zbekistonda bu o'yinni –uloq, Tojikistonda –buzkashi deb nomlanadi. Ko'pkari uchun eng chaqqon, eng kuchli otlar tanlab olinadi. Ko'pkari maydoni uzunligi 300-400m, eni esa 20-30 m tashkil qiladi. O'yinning maqsadi qo'chqor tana go'shtini yugurishda ko'tarish va uni ma'lum bir nuqtaga yetkazish yoki katta qozonga tashlashdir. O'yin chavandozlardan katta kuch, kuchli ushlar va yerga osilgan egarda qolish qobiliyatini talab qiladi. Bu yerda har bir ishtirokchi individual ravishda ishlaydi. Shuningdek, chavandozlar jamoa bo'lib harakat qiladigan "ulak" o'yini mavjud. "Ko'kpar" nomi qozoq tilidan "ko'k bo'ri" deb tarjima qilingan va uning kelib chiqishi quyidagi nazariya bilan bog'liq: qadimda qishda ko'chmanchilar bo'rilarga ov uyushtirgan va uyga qaytib, ular o'zlari uchun o'yin-kulgi uyushtirgan, yirtqichning tana go'shti uchun kurash shaklida. Vaqt o'tishi bilan bu ovchilik an'anasi o'yinga aylandi, bo'ri tana go'shti qo'chqor bilan almashtirildi va yirik bayramlarda musobaqalar o'tkazila boshlandi. Bugungi kunda bu o'yin Qozog'iston, O'zbekiston, Qirg'iziston va boshqa Osiyo davlatlarida rasmiy ot sporti sanaladi. [2]

Asosiy qism. Hozirgi kunda ko'pkari o'yini Qozog'iston, Qirg'iziston, O'zbekiston, Tojikiston va Afg'onistonda keng tarqalgan milliy sport turi sanaladi. Erkaklarning kuch-qudrati, chavandozlik hamda epchillik mahoratini sinovchi ushbu milliy sport ming yillardan beri o'zbekning ajralmas va o'ziga xos ot musobaqasidir. Ushbu o'yin o'zbeklarda "ko'pkari" yoki "uloq", qirg'izlarda "ko'kbo'ru", qozoqlarda "ko'kpar tortu", tojiklar va afg'on o'zbeklarida "bo'zkashi" deb yuritiladi. Oltoydagi turkiy qavmlar va qirg'izlarda bu o'yinning chavandozlariga "bo'rilar", shimol qirg'izlari bu milliy sportni "uloq tortish", o'yinchilarni esa "uloqchilar" deb atashadi.

Ba'zan uning "ko'kpar" shakli "ko'k pari"dan kelib chiqqanligi ham aytiladi. Qadimdan ot o'yinlari turkiy xalqlar ijtimoiy hayotining ajralmas bo'lagi bo'lgan. Qozog'istonning shimolidan topilgan Botay madaniyati vakillari bundan 5,5 ming yillar oldin yovvoyi otlarni xonakilashtirganligi arxeologik materiallar orqali mutaxassislarga ma'lum. Bundan tashqari Qadimgi Farg'ona/Davan davlatining xitoyliklarni o'ziga jalb qilgan "samoviy otlari" ham mashhurdir. Turkiy xalqlarda milliy ot sportining ko'pkaridan boshqa turli nomdagi shakllari – qiz qumay, yigit quu, chavgon, enish/odarish, ot ustida kurash, ukuruk salmaqtuu, oltin qoboq, beyge (poyga), audarispak, tengе alu, jambi atuu, at omiraulastiruu, jorg'a jaris, kumis aluu yoki juzuk iluu, tumaq uruu kabi ot o'yinlari mavjud. Bu o'yinlarning barchasi o'tni xonakilashtirgandan so'ng ko'ngilocharlik va askarlarni jangga tayyorlash maqsadida o'ylab topilgan.[1;3]

Ko'kbo'ri/ko'pkari o'yinining paydo bo'lishi haqida turli fikrlar mavjud. Chavandozlar qo'ylar suruviga hujum qilgan va ularni g'ayrioddiy ovlash shaklini taqlid qilish natijasida bu o'yin kelib chiqqan, shuning uchun ham bu o'yin "ko'kbo'ri" deb atalgan, deya mutaxassislar ta'kidlaydi. O'yin taktikasini qadimiy bir jang ta'limoti sifatida qarash ham mavjud. Bu o'yinda chavandoz va ot bir-birini so'zsiz harakatlar bilan tushungan holda asosiy maqsad sari harakat qilishi ham diqqatga sazovordir. Shuningdek, qadimgi turkiylarning jang an'analariga ko'ra, o'lgan jangchining jasadini jangdan olib kelgan askarga uning molu-mulki berilar edi. O'yin ko'klam kelishi bilan o'ynalganini ko'chmanchi tamaddunning o'troq madaniyat bilan omixtalashuvining nodir namunasi bo'lgan qadimgi turkiylarning qishning suronli kunlaridan eson-omon chiqib, ushbu xalqlarning eng yaqin do'sti va hayot manbai bo'lgan – otlar va arg'umoqlar bilan birgalikda nishonlagani aslida inson va buyuk dashtning eng yirtqich hayvoni – muqaddas bo'ri bilan ilk uchrashuvi sharafiga uyushtirgan deb ham sanash mumkin.

O'zbekistonda uloq o'yini bugungacha o'z ahamiyatini yo'qotmasdan kelayotgan hududlardan biri bu Samarqand viloyatidir. Samarqandda juda ko'p o'z urug' nomini yaxshi eslaydigan o'zbek urug'lari yashab kelmoqda, ko'pkari o'yini ishtirokchilari o'z urug'i yoki qishlog'i nomidan o'yinda ishtirok etgan. Samarqandda ko'pkari (ko'kbo'ri) odatda mart va oktyabr oylarida to'y va voyaga yetmaganlarning sunnat to'ylari munosabati bilan o'tkazilgan.

Xulosa. Qisqa qilib aytganda, ko'pkari o'yini boshqa turkiy xalqlarda bo'lgani kabi o'zbeklarda ham keng yoyilgan va kunimizgacha davom etib kelayotgan etnosport turlaridan biridir. Uning shakllanish sabablari ijtimoiy hayotda ko'ngilocharlik va jangovor tayyorgarlik vazifasi edi. Ko'chmanchi yoki yarim ko'chmanchi turklar o'z mollari uchun yaylov izlayotgan yoki qarorgohlarida o'tirganlarida har qanday vaqtda hujumga duchor bo'lish xavfi bor edi. Bundan tashqari, xalq (bo'dun) xoqon tomonidan istalgan vaqtda urushga chaqirilishi mumkin edi. Buning uchun har bir turk

yosh yigitlari jismoniy madaniyatni rivojlantiruvchi mashqlarni bajarishi kerak. Mashqlarda o'yin-kulgi tuyg'usi mavjud bo'lsa-da, bu aslida urush mashqlari edi. Turli manyovrlarni ot ustida bajara oladigan askar turk harbiy jamiyatining asosiy tayanchi sanalgan. Biroq, tarixning qaysi zamonida o'zbeklarning ijtimoiy hayotida ko'pkari/ko'kbo'ri o'yini paydo bo'lganini aniqlashda yozma manbalar bizga yordam beradi. Afsuski, turkiy xalqlarning ijtimoiy hayoti haqida asosiy ma'lumotlarni beruvchi Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarida bir qator o'yinlar bilan birga uchramaydi. Shuningdek, biz boshqa tarixiy asarlarda XV-XVI asrlarda ham tilga olinganini ko'rmaymiz. Ayniqsa, qiz quvish o'yinida to'ydan oldin so'yilib quda tomonga olib kelingan go'shtni qiz tomondan erkaklar olib qochishi, uni tutish uchun kuyov tomondan erkaklar otda quvalashi kabi shakli ham juda eski zamonlarda mavjud bo'lganini tadqiqotchilar ta'kidlaydilar. Fikrimizcha, ko'pkari o'yini aynan shu o'yinning takomillashtirilgan va nomi yillar davomida o'zgargan shaklidir. Bu yerda shuni ta'kidlamoq kerakki, o'zbek qabilalari XVI asrdan so'ngra bu ot o'yinini yanada keng yoyilishida katta xizmat qilganlar. Natijada u oltin qoboq va qiz quvish o'yinidan ustun kelib ommalashib ketgan, afg'on o'zbeklari va Tojikistonda "bo'zkashi" sifatida keng yoyilishining sababi ham o'zbek urug'larining faol migratsiyasi bilan bog'liq

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mengli o'g'li, T. A. (2023). ULOQ-KO 'PKARI ETNOSPORT TURI SIFATIDA. Лучшие интеллектуальные исследования, 6(2), 84-89.
2. Saodat, I. Ko 'k' leksemasining etimologik tavsifi. O 'ZBEKISTON, 75.
3. F.A.Керимов Спортда илмий тадқиқотлар. Т.: Илмий техника ахбороти-press нашриёти, 2018. -348 Б.
4. Скандинавияда юриш усуллари асослари Н.Т. Станский, А.А. Алексеенко, В.А. Колошкина. – Витебск: ВГУ имени П.М. Машерова, 2015. – 32 б
5. Azizov, M. M. (2021). ogli. The effectiveness of using the nordic walking wellness exercise in extracurricular time of primary school students. Eur J Sport Sci, 1(2), 32.
6. Мураккаб даволаш дастурида Скандинавия юриш фойдаланиш тажрибаси «Академия здорового образа жизни» «Сибирь» / С.О. Аверин, Л.П. Собянина, Е.В. Шишина - 2016. - Т.93, №2-2. - В. 24-25.
7. Azizov, M. (2023). METHODOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE MECHANISMS OF USING THE MOBILE APPLICATION IN SUPPORTING THE POPULATION OF OUR COUNTRY TO WALKING IN THE METHOD OF SCANDINAVIAN WALKING. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 4(6), 45-50.
8. Замятина, А. В. Скандинавская ходьба как физкультурно - оздоровительная технология. Магистерская диссертация. НИ ТГУ, Томск 2016. – 44 с.

9. Азизов, М. (2022). СКАНДИНАВЧА ЮРИШ БИЛАН ШУҒУЛЛАНУВЧИ АХОЛИНИНГ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРГАРЛИГИНИ МАНИТОРИНГ ҚИЛУВЧИ КОМПЮТЕР ДАСТУРИ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 2(11), 58-61.
10. Полетаева, А. Скандинавская ходьба. Здоровье легким шагом / А. Полетаева. – М.: Копиринг, 2012. – 60 с.
11. Азизов, М. М. (2022). СКАНДИНАВИЯ УСУЛИДА ЮРИШНИ ҚЎЛЛАШДА МОБИЛ ИЛОВАДАН ФОЙДАЛАНИШ МЕХАНИЗМЛАРИНИНГ МЕТОДИК ХУСУСИЯТЛАРИ. Fan-Sportga, (7), 27-30.
12. Sayfullayevna, M. L., & Usmonovna, P. S. (2023). Dunyo Va O'rta Osiya Xalqlarining Milliy Ot Sporti O'yinlari Turlari. Miasto Przyszłości, 33, 259-262.
13. Mirjamolov, M. X., & Pulatova, G. D. (2021). The Mental Health of People with Disabilities. Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali, 1(6), 654-656.
14. Pulatova, G. (2022). Exercise in childhood benefits those with cerebral palsy in later life. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПОРТИВНИХ ІГОР ТА ОДНОБОРСТВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ, 1, 150-152.